

KULTUURIKÜSIMUSI

3

AUGUST ANNIST

RAHVALÄHEDANE HARITLASKOND

JA

SELLE KASVATUS

ÜVL

A-12014

ÜVL-I KULTUURTOIMKONNA TOIMETUSED
KULTUURIKÜSIMUSI III

AUGUST ANNIST

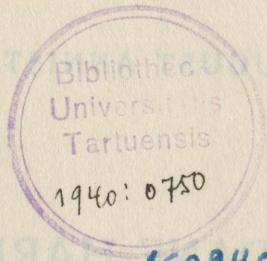
RAHVALÄHEDANE HARITLASKOND
JA
SELLE KASVATUS

28518

EESTI ÜLIÕPILASTE SELTSIDE VILISTLASKOGUDE
LIIDU KIRJASTUS TARTUS 1940

ÕVLI KULTUURTOIMKONNA TOIMETUSE
KULTUURIKÕRGI

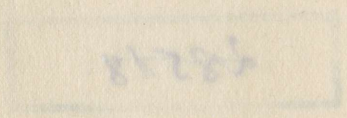
2

160940

ÄRATRÜKK EÜS. VELJESTO ALBU-
MIST „VÖIM JA VAIM“ 1940.

A-12014

ESTI ÜLIÕPILASTE SELTSIDE VIISITÄRKOUD
LIIDU KIRJASTUS TARTUS 1940

O./Ü. „Ilutrükk“, Tartu, 1940.

8

1*.

Mõni aasta tagasi kõnelesin inimesega, kes „kõige kindlamaist allikaist“ saadud andmeil teadis, et meil olevat lähemal ajal oodata uuesti oma aadliseisuse sisseseadmist. Mis saavad selle seisuse aunimedeks, kas endised parun, paruness, krahv jne. või midagi muud, seda ta küll ei teadnud. Kuid seltskonnas, kus sellest samuti kõneldi, väitsid kurjad keeled, et nende vanade nimede elustamist siiski ei

* Sama probleemi on viimasel ajal käsiteldud järgmises silmapaistvamais artiklis: H. Kruus „Akadeemiline haritlaskond ja rahvalähe-
dus“ ja „Isik, ühiskond ja riik“, Akadeemia 1937. A. Hellat „Üli-
õpilasorganisatsioonid poliitilise koolina“, Akadeemia 1937. N. Ruus „Kaks
haritlaskonda“, Kasvatus 1937. R. Eliaser jun. „Kahest haritlaskon-
nast“, Akad. 1937. E. Laaman „Meie juhtkonna kriis“, Akad. 1938.
A. Susi „Demokraatlikust kasvatusesest“, Akad. 1938. J. K. „Haritlane ja
spets“, Akad. 1938. H. Evert „Üliõpilase kasvatus ja üliõpilasühingute
reform“, Akad. 1938. R. Räägo „Meie poliitilise juhtkonna probleemist“,
EÜS „Raimla“ kogut. „Omariikluse süvendamisel“ 1938. E. Laaman
„Meie haritlaskonna väljavaateist“, *ibid.* A. Elango „Ääremärkusi harit-
laskonna ja rahva vahekorrast“, *ibid.* Vt. ka A. Annist „Vabadus-
püha ja vabaduse kriis“, Akad. 1937, „Lähtekohti meie kultuurideloogiale“
ja „Uue aasta ning uue ajastu alguses“, *ibid.* 1939.

Varem on seda küsimust puudutatud koguteostes „Mõtteid valmivast
intelligentsist“ 1923 ja „Dünamis I. Mõtteid võitlevast vabariigist“ 1928,
samuti O. Looritsa artiklikogudes „Vastu voolu“ 1933 ja äsjases
„Oma rada“ 1939. Peale selle mitmes artiklis endises „Üliõpilaslehes“ ja
mujal ajakirjanduses.

juletavat, küll aga saavat uueks aadlinimeks „opman“, võib-olla ka „alam- ja ülemopman“.

Selle üle ei tohtinudki tol ajal väga naerda. Eks soovitanud pastor Treuman midagi selletaolist ka avalikult — Rahvuskogu koosolekul. Ja kellestki tähtsast noorhärrest kuulutati valimislendlehtedes mitu korda, et ta pole enam ega vähem kui — „kuninglikku verd“!

Nali naljaks. Nüüd on need jutud vaibunud. Ja isegi võib-olla selles suunas tüüriবাদ teenetemärke kuulukse ironiseeritavat „truualamluse“ või „kahtlaste teenete märgiks“ — ja neid häbelikult peidetavat sahtlipõhja. Pealesaabunud katastroofiline aeg on hajutanud isu sel alal edasi mängida. Eestlase mentaliteet on harjunud olema nii täis umbusku iga välise esiletõstmise vastu, et ta kahtlustab sel puhul isegi tõeliselt teenekaid.

Ometi on teatava „vaimse aadli“, intelligentse juhtkonna selekteerimise ja kasvatusse probleem meie uues kaitseendis endisest veel akuutsem. Et demokraatiat kaitsta, selleks peab kõigepealt ise viljelema head demokraatiat, mitte varjatud raha- või võimuoligarhiaid. Ühe oligarhia või diktatuuri all ohkajad sümpatiseerivad kergesti teisele, kui see neid eelmisest vabastaks ja pisut majanduslikke paremusi võimaldaks. Otseselt demokraatliku korra vastu sihitud rünnakuid demokraatia võib ja tohib ju maha suruda küll ka jõuga, kuid inimesi veenda ja ühendada jaksab ta siiski eriti oma antud reaalsete paremustega. Head demokraatiat võimaldab aga ainult hästi juhitud demokraatia, s. o. kord, kus üldiste asjade otsustajad on niihästi küllalt andekad ja haritud, kuid ka vääramatult ausalt peavad kinni üldiste, s. o. laiade hulkade ja kõrgema kultuuri huvidest. „Demokraatia — see tähendab õigupoolest intelligentsi diktatuuri“ riskeeris allakirjutanu kord paradoksiks teritada üldtõde, et massid end otseselt ise ei saa juhtida, nagu ei saa seda teha pisemgi ühisettevõtte või selts, vaid et see sünnib ikka teatava usaldatava valimiku, enam energiliste ja intelligentsete, enam

haritud eestvõtjate kaudu. „Intelligentsiga“ oli siin siis mõistetud kindlasti mitte ainult „palju-koolis-käinud“ diplomiomajaid, vaid üldse teatavat vaimsemat kihti, „nägematut kogudust“, kes ükskõik mis elukutsest leiba saades ometi tunneb ka laiema ühiskonna elu, selle seadusi ja selle arengusihte ning kes neid oma nana tundes nende suunas ka ise kaasa töötab. Sellise kõige energilisemate ja andekamate, kõige ideaalikindlamate ja ebaisekamate valimiku leidmine, väljakoolitamine ja esiletõstmine juhtivale kohale on nii masside kui ka kogu demokraatliku kultuuri seisukohalt üks tähtsaimaid ülesandeid.

See pole aga sugugi kerge ega lihtne ülesanne. Demokraatliku doktriini järgi võib lahendada seda parimini siis, kui neid juhte valib vabalt kogu „rahvas ise“ — ja kui nad isegi kuuluvad sellesse „rahvasse endasse“. Kuidas aga toimub see protsess tegelikult? Antiik-Kreekas ja ka Roomas tähendas demokraatia võrdlemisi väheste vabade, eeskätt aga jõukama kaupmeeskonna ja muu kodanluse juhtimist; samuti ka Itaalia renessansi linnriikide „demokraatias“, ja lõpuks ka Inglis- ja Prantsusmaal — veel peaaegu läbi kogu XIX sajandi. Peamiselt alles meie sajandil on demokraatia mõiste hakanud tähendama ka päris laiade masside, tööliste ja talupoegade tegelikkude osavõttu ühiskonna juhtimisest.

Aga kui aadlik või kodanlane ka kõrget riigiametit pidades veel väga hästi võis täielikus kontaktis olla oma lähte-seisusega, siis on see talupojal või töölisel palju raskem — mitte ainult nende masside laiuse, vaid ka kõrgel kohal olemiseks nõutava kõrgema hariduse jms. tõttu. Viimase omandamine nõuab nii palju aega ja uusi eluviise, et nende läbi nn. rahva lapski peaaegu paratamatult võõrdub oma lähteklassi tööst ja mentaliteedist. Nii õigupoolest alles sünnibki nn. klassidevaheline haritlaskiht. Varem ju oli iga „juhtiva klassi“ liige enam-vähem ühtlasi ka „haritlane“ ja ümberpöörduvalt. Nüüd aga saab väga sagedaseks nähtuseks, et laiadest kehalist tööd tegevaist kihtidest tõusnud kõrgema

haridusega isik oma haridusele vastavale kohale töustes ainult osalt või üldse enam pole oma lähteklassi esindaja, ei oma hinnanguilt, ei oma huvidelt, ei pooldustelt ega eitustelt. Üks võimalus on seejuures, et ta kaotab üldse oma iseseisva suhtumisviisi sotsiaalseisse ja poliitilistesse nähtustesse või koguni huvigi oma ühiskonna üldiste küsimuste vastu, et ta tõmbub ainult oma erialasse ja muutub seega haritlasest käsitööliseks või siis koguni arglikuks ja karjeristlikuks „inimeseks tupes“, kes kogu aeg arglikult vahib oma ülemuse poole, kartes iga iseseisvama sammu puhul, et „sellest ainult midagi halba välja ei kukuks“. Selle äärmus on umbes meie Jakob Kõrvi ja Truusmani taoline tšinovniku-tüüp. Üldisemalt esineb sellist apoliitilist haritlas-käsitöölis eriti vähempalgaliste haritlaste peres. Aga raasuke istub seda arglikku ümbervaatajat vist veel meie kõigi kontides.

Teine võimalus on, eriti kõrgema palga ja positsiooni puhul, et ülesjõudnu püüab ja enamasti siis ka jaksab liituda selle uue, jõukama kihiga, kelle elujärjele temagi elujärg nüüd juba võib vastata — kas või ülejõu elamisega. See on tavaline haritlas-tõusiku tüüp, ja see juba ei mõtlegi oma endise lähteklassi hädade aitamisele (kuigi ta neid ehk veel mõistab), vaid püüab teadlikult liituda ka oma uue seisuse kohase maailmavaatega ja poliitilise hoiakuga. Veel enam, ta on sageli veel eriti agar oma endisi klassikaaslasi „pressima“ ja matsideks või muidu lollideks ja laiskadeks sõimama. Mõlemad rahvast-võõrdumise võimalused, siin küll võrdlemisi drastiliselt esitatud, on tavalised kõigil mail ja kõigil aegadel. Ja noorte või muidu end vähe austavate rahvaste juures enamasti liitub nendega ka kadaklus, s. o. võõrdumine oma rahvusest ja selle häbenemine või halvustus.

Kõrgema hariduse juurde pääsnute renegaatlus, oma klassi ja oma rahvuse reetmine, see on meil Eestis kestnud läbi kogu orjuse sajandite, ja nii on see rahvuslik ja sotsiaalne reetmine kujunenud meil nagu üheks mõisteks. Selli-

sena võetakse seda näiteks ka meie ärkamisaegseis, näit. Jakob Hurda filippikais kadakluse vastu: neis ei lööda häbi-posti kaugeltki ainult oma vanemate keele ja rahvuse kui sellise halvustamine, vaid just ka oma majandusliku tänuvõla unustamine oma sünniklassi, talurahva vastu.

19. sajandi lõpul hakkab meie edasijõudnud haritlaste ja poolharitlaste rahvuslik renegaatlus siiski juba vähenema, kuid „sotsiaalne äraandmine“ kestab enamasti edasi (vrd. näit. paljud pastorid, mõisavalitsejad jt.); osalt sellegagi on seletatav meie „venestuse-aja“ reaktsioon: suguvennalik „eesti keele“ kiitmine jäi kaunis õõnsaks fraasiks, kui sotsiaalselt ja poliitiliselt see fraasleja pastor või opman toimis koos teiste oma uue seisuse tagurlastega! Sotsiaalse reetmisega alanud, reetsid enamasti samade haritlaste lapsed, teine põlv, varsti ka oma vanemate keele ja rahvuse. Alles käesoleva sajandiga koos eesti omakeelse linnakodanluse kui klassi tekkimisega hakkab jääma eestlasiks ka ülesjõudnute teine põlv — peamiselt sel põhjusel, et neil eesti kodanlikkude kih-tide järsu suurenemise tõttu sotsiaalselt ja majanduslikult polnudki enam väga kasulik näida sakslastena. Kui palju seejuures ka sotsiaalselt kontakti jäädi oma rahva laiemate kih-tidega, on muidugi teine küsimus. Haritlaste teise-kol-manda põlve, jõukama kodanluse laste puhul ei saagi seda rahvakaugust enam otseselt nimetada sotsiaalseks reetmi-seks, ega ole neil oma arvates nagu enam mingit kohus-tustki „alamkihtide“ vastu, nagu esimese põlve haritlasil kas või poolteadlikult. Sest nad unustavad nii kergesti, et kogu nende haritlaskutse iseendast neid ometi kohustab õig-laselt töötama rahva kõigi kih-tide heaks, kuna ainult kogu selle rahva töö läbi on võimaldatud nendegi parem asend ja suurem sissetulek. Et seda oma klassi reetmist või selle kasude kaitsmise teesklemist esines ka meie parteitegelaste hulgas, see ei ole saladus. „Potipõllumees, härrassots, kohvikukommunist“, need on pilkenimed, mis küll vastaste antud, kuid ometi šageli on tabavad.

Selle haritlaskonna rahvastvõõrdumise suurimaks soodustajaks olid meil peale muu teatavasti hukutavad baltisaksa eeskujud, ja eriti sealsed üliõpilasorganisatsioonid, kust eesti tõusikharitlased üle ei võtnud ainult väliseid traditsioone ja „kommankse“ (üksi see olnuks veel väike pahe!), vaid omandasid ka palju balti-saksa mentaliteeti. Ja viimasel polnud igatahes aimugi sellisest haritlase kui rahva teenri käsitusest, nagu seda näit. Soomes Snellmani õpetused levisid ka kõrgema kodanluse ringides: siin maal tähendas ju haridus peaaegu ainult mõnusi, mitte kohustusi. Nii saavad eriti need tõusik-eestlaste organisatsioonid ka meie tähtsamaiks „härasharitlaste“ kasvatajaks ja selle vaimu levitajaks kogu meie seltskonda, iseseisvusajal isegi meie küla „paremlastesse“. Muidugi pole sellega öeldud, nagu poleks ka neist ringidest tõusnud omal alal tublisid eriteadlasi ja rahvalähedasigi töömehi — kuid nähtavasti siis juba nagu oma ümbruse kiuste. Samuti ma ei eita, et sama mentaliteeti on arenenud mujalgi ja et meie akadeemilised „rinded“ ei ole selged maailmavaatelisedki rinded — kahjuks!

Nii või teisiti, siit või sealt mõjustatud, igatahes on ilmne, et meil iseseisvusajal, kõrvu peaaegu proletaarlike haritlasklassidega, on kasvanud ka teatav uus härraste kiht, kellele kui „endastmõistetavaile härrasmeestele“ kõrged ühiskondlikud klassivahedki tunduvad niisamuti endastmõistetavad (n.-õ. „jumala loodud“) nagu nende eelkäijaile baltlastele. Ja on tekkinud selle kitsa härraskihi n.-õ. järelkasv, kel pole küll veel varandust ega väga kõrgeid kohtigi, kuid kes nende poole kogu hingest püüavad ja oma vaa detega oma filistrite rahvastvõõrust veel kipuvad üle trumpama. Mõnelegi neist näib lihtsalt naeruväärne halemeelsus või mingi peidetud salakavalus olevat ka juba see, kui keegi seda „rahva teenimise“ nõuet võtab tõsiselt. Kõnelemata muidugi töölisliikumise mõistmisest, milleks nende elutaip on juba täiesti baltiliselt härratsev ja egoistlik. Nende arvates neil on otse õigus nõuda, et rahvas ja riik oleks nende

söödamaa, et neil on õigus saada „rasvast“ direktorikohta, vähe tööd ja püsivat osavõttu „rikka rahva rõõmupidudest“. Sotsiaalse ühistunde asemel valitseb otse jõhker hoolimatus kõigi vähemõnnelike, isegi oma ebaõnnestunud kaaslaste vastu. Vapside liikumise saatuslikke viltujuhtijaid teatavasti tulebki otsida eriti neist ringidest. Ja vapside viimasel protsessil paljastus see jõhkruks üksteisegi vastu täies alastuses.

Sellise kihi tekkimine on osalt kapitalistliku korra arengu tavalisi kaasnähtusi, aga ta pole kaugeltki ainult majanduslikult tingitud, vaid samavõrra moraalselt. Liberalistlik-demokraatlik, s. o. individualistlik kord püsib tugevana ainult siis ja seal, kus sellega kaasas käib iga indiviidi teatav puritaanne enesedistsipliin ja humaanne, rahvuslik või sotsiaalne idealism, millele ka „alamkihtide“ heaolu on tähtis väärtus. Peamiselt selle eetilise idealismi tõttu on kasvanud ja püsinud näit. Inglismaa ja Skandinaavia vabadus. Seevõrra kui see kiduneb, läheneb ka kogu liberalistlik-demokraatlik kord oma lõpule.

Meie „vaikiva oleku“ aeg oli esile kutsutud selle liberalismi seesmisest, moraalsest kriisist ja ta peaülesanne oligi selle moraalse kidunemise tervendamine. Mõnel alal on see nähtavasti õnnestunud, vähemalt väliselt. Kahjuks on sellega paralleelselt ometi läinud teine areng, mis risti vastu töötab eelmisele tervendamispuudele. Kõikjal läbi viidud võimukeskenduse, bürokratiseerimise, paljude „saamameeste“ ülevõtmise, erakapitali soodustamise jne. tõttu on veel eriliselt kiirenenud selle uue karjeristlik-vastutustundetü härraskihi tekkimine, mis nagu vähk üha enam kipub ära imema meie demokraatia elujõudu. On tüüpiline ja hirmuäratav, kuidas just neil aastail meie poliitilisiks eeskujumaiks saavad Poola ja osalt ka Ungari, s. o. just need maad, mis oma sotsiaalselt struktuurilt ja mentaliteedilt ühed kõige tagurlikumad, ja seetõttu — nagu vist nüüd kõigile selge — ka nõrgemad. Mõned meie uus-aadli ideoloogid seadsid pan'ide Poola korda

isegi avalikult meie ideaaliks! Ja juba hakati õige tunnustavalt kõnelema endisest Balti orduriigistki.

Nende panikkude aspiratsioonidega uus-härraste mõjuvõim näikse kasvanud iga „vaikiva“ aastaga, hoolimata kõrgeima võimu ilusaist loosungeist ja vist siirastki rahvastervikluse taotlusist. Mõnelgi alal arenes otse vastupidine selektsioon: kõrgele pääsesid eriti need, kes oskasid tarvitada tagatreppi, kes võisid vahetada oma veendumusi nagu kindaid, kes „kummist selgrooga“ sõandasid pugeda, kus vaja, ning olla häbematult nõudlikud, kus võimalik. Kui tüüpilisest teatakse rääkida ühest kõrgest papast, kes ka oma rohelisele võsukelele otse pressis välja kõrge koha, sest „kuidas ta oma suuri võimeid mujal saaks näidata?“ Kapitali kuhjumist üksikute kättesse peeti nagu endastmõistetavaks ja isegi soovitavaks („et ka Eestis oleks rikkaid mehi“). Isegi maareformi suur aade murdus — ikka enam talusid osteti mitte-maaharijate poolt — ja juba saavutati luba ka talusid liita, s. o. luua uuesti mõisu. Kuuldavasti eriti agaralt kasutasid seda võimalust sakslased. Ja ega neil ka muidu olnud halb suhe mõne mõjuvõimsa „kalli“ mehega. Võõrkapitaliga ettevõtete eestlasist „silt-direktore“ kohad, mida võis üks mees koondada enda kätte mitmeidki, lähendasid veel enam vanu ja uusi härraseid. Ja kõik see eraldas viimaseid veelgi enam teistest rahvakihtidest, kes sellises koostöös vägisi kippusid haistma varjatud reetmist või altkäemaksu. Eks ju olnud just need „võõrkapitalile müüdid juhid“, kes ka vapside ajal võimaldasid teha õige tõhusat ässitust kogu demokraatliku korra vastu. Demagoogia keelati, aga selle põhjusi ei näi olevat palju kõrvaldatud. Vastuolud poliitilisel alal on küll vähenenud, aga sotsiaalsed kihi- ja klassivahed aina kasvanud — rikkaste ja vaeste vahel, maa ja linna vahel, kõrge ja vähese hariduse omajate vahel.

Teiselt poolt on eriti viimaseil aastail mitte ainult laiemad rahvamassid, vaid ka kaugelt suurem hulk haritlasi ikka enam alla surutud nii majanduslikult kui õiguslikult. Õpetajad, vähemad ametnikud, „tasalülitamata“ kirjanikud, kunstnikud, teadlased — kõik kaebavad, et nad on alistatud ikka enam tsentralistlikule bürokraatiale, kus sageli asjatundmatus ja tuimus seltsivad ülestrüginud karjeristi vimмага oma seniste kaaslaste vastu. On loomulik, et kõik see äratub kibedust ja opositsiooni intelligentsigi laiades hulkades. Kuigi see ei ole nii radikaalne, kui mõni teine põrandaalune opositsioon, mis võib-olla kord ei kohku tagasi ka riigi iseseisvuse ohustamisest.

Halvim on, et parema haridusega intelligentsi ikka suurema võõrdumisega rahvast ja selle liikumistest, need ikka enam võivad sattuda ainult nn. poolharitlaste mõju alla. Viimase sõnaga ei taheta iseendast

kuidagi halvustada mitmesuguseid iseõppinuid, kellest mitmed sageli on saanud väga teenekaiks rahva- ja kultuuritegelasiks. Toonitatakse ainult, et suurte ja äärmiselt komplitseeritud ühiskondlike küsimuste juures kerge on eksida kõigil, eriti aga neil, kes pole koos kõrgema haridusega õppinud iga tarkuse tähtsamat eeldust, kriitilist pilku ja teatavat skepsist ka enda ja oma arvamiste suhtes. Tõsine teadlane on enamasti liigagi skeptiline, liiga vähe „usklik“, poolharitlane aga peaaegu järjekindlalt usub liiga kergesti igasugu pooltõdesid, kas või puht propaganda või demagoogia sihiga õhku pillutud lööksõnu ja väiteid. Nägime seda alles hiljuti massiliselt. Võimule saades on aga selliste fanaatikute esimeseks teoks ära keelata iga teissuguse „usu“ ja veendumuse vabadus. Peamiselt nende tõttu on kõigis diktatuuririikides juba sündinud uus keskaja mentaliteet kogu selle sõgeda fanatismiga.

Kaua püsivad vabad väikeriigidki oaasina selles barbaarsuse körbes, kui nad ei asu aktiivsesse kaitseasendisse ka vaimselt?

2.

Nii siis: ühelt poolt teatav kitsas kiht „positsioonikaid“ ja jõukaid uushärraseid ülal, suur hulk nende poole trügivaid karjeriste nende n.-õ. ukse ees, teiselt poolt suur mass haritlas-käsitöölisi ja ainult-spetsse enamasti üldse ilma sügavamate ühiskondlike või poliitiliste huvideta või siis ilma aktiivsuset ja organisatsioonita või ainult oma kitsaste klikaasjade pärast kiseldes, ja ainult vähesed selgepilgulisemad, kibestunud ja passiivsed — see on pilt meie haritlaskonnast pärast aastaid kestnud vaikivat olekut ja „rahvuslikku uuestisündi“. Kas võime nõnda vastu minna võib-olla juba pea algavaile katsumustele?

Tõsi küll, see pilt on siin esitatud pisut ühekülgselt selle tumedamast küljest, muidugi võib seda valgustada ka sootu teisiti, ja võib-olla ongi meil, võrreldes mõne teise maaga, asjaolud palju paremad. Kuid see ei tähenda, et nad oleksid päris korras. Ja seepärast tuleb ometi tähelepanu juhtida just ja eriti oma puudustele, et neid parandada.

Ühelt poolt kõrgeile positsioonidele roninud härratseva pseudoeliidi saamahimu või

hooletus, teiselt poolt haritlas-käsitöölise inertsus, kolmandalt poolt hoolimata poolharitlaste või masside teadmatuse tõttu levinud väärvaated ja poliitilised ebauskumused — need on kolm rinnet, mille vastu ikka on pidanud võitlema tõeline haritlaskond. See on ta ülesanne ka meil, ja eriti nüüd. Küsimus on vaid: kuidas?

Sellest on viimaseil aastail juba võrdlemisi sageli kõneldud ja kirjutatud. Peaaegu ühise nõudena on seejuures esile tõstetud, et peab eriti suurendama meie valmiva haritlaskonna rahvalähedust. Mis tähendab see nõue ja kuidas teostada seda?

Analüüsimise kõigepealt teoreetiliselt siin esinevaid ülesandeid ja vajadusi, et siis seda ligemale pääseda nende täitmise võimalustele. Mis moodustab õiges demokraatias juhtivale kohale sobiva rahvalähedase haritlase mentaliteedi? Selleks on vaja nelja elementi:

1) Kõige primaarsem neist on „õige süda“, s. o. ühistunne, isiklik kontakt rahva laiade töötavate ja loovate kihidega ning nende elu ja kultuurivajadustega. Peamiselt selline sügav, instinktiivset ja emotsionaalset laadi ühtekuuluvus „rahva hingega“ on baasiks, millest võivad kasvada teole juhtivad üksikud intuitsioonid, väärtustunded ja hinnangud. Ilma selleta kipub ka parim intellektuaalne pealeehitus kergesti teenima vaid karjääri ülesandeid või külma doktriini teostust, hoolimata selle tõelisest sobivusest rahva elu põhivajadustega.

2) „Õige vaim“, s. o. teadlik tahe samade elu põhiväärtuste poole, mida teadlikult või alateadlikult taotleb rahvas, õiged kultuurideaalid, õige maailmavaade, õiged põhiveendumused oma elu mõttest ja ülesandeist, „õige usk“ (nagu neid sõnu tarvitab H. G. Wells), õiged eetilised ja kultuurifilosoofilised aksioomid (nagu elu püsiv kestmine ja kasvamine, individuaalne ausus, iga isiku absoluutne iseväärtus, ühiskonna nõuete primaat eratarvete ees jne.), mis on nii

„sisse kasvanud“, et ka juhtuvate katsumiste ja antinoomiate korral nendes enam ei kahelda ega kõhelda. Ilma sellise kõlbelise ja kultuurilise isiksuseta ja teadliku maailma-vaateta ei aita ka ebamäärane ühistunne ja veel vähem üksikud eriteadmised.

3) Õiged teadmised niihästi oma erialal kui ka ühiskonna üldistest vajadustest, samuti sellest, kuidas oma eriteadmisi alati võiks õieti viimaste teenistusse rakendada. See on siis enam-vähem tavaline põhjaliku erihariduse nõue, kuid tavalisest suurema rõhuga selle elulähedusel ja rahvalähedusel. Ilma selleta jääb iga hea tahtegagi isik ikkagi ainult võhikuks.

4) Õiged oskused, mis eelmainitud teadmisi juba vaistlikult oskavad ellu rakendada, individuaalne teoandekus, ilma milleta kõik eelmised voorused jäävad vaid teoreetilisteks.

Ilmselt kuuluvad kaks esimest nõuet enam nn. kasvatuse, teised kaks nn. õpetuse alla (kuigi tööõpetus iseendast tähendab ka teataval määral oskuste „sissekasvatust“ ja tööandekus eeldab ka juba teatavat valikut). Olulisem ja raskem on seejuures just kahe esimese, s. o. kasvatusliku nõude ala, kuna seda eriti meie senises kõrgema hariduse süsteemis veel üsna vähe on käsitletud, veel vähem rakendatud. Püüamegi siis siin vaadelda eriti seda ala.

Kuidas saavutada eelmainitud „õiget südant“ ja õiget vaimu, seda ühistunnet ja ühistahet mitte ainult kitsa üla-kihi, vaid kogu töötava ühiskonnaga?

Seda ju nõudis juba C. R. Jakobson oma abilistelt („Nad ei tarvitse väga targad olla, aga üks tubli eesti süda peab neil olema“). Seda on omal viisil toonitanud juba sajanditepikkune katoliiklik kasvatus. Seda on taotelnud kõigi aegade sõjaline pedagoogika. Ja sellega on eriti raskelt maadelnud nii kommunistlik kui ka fašistlik juhtidekasvatus, kuna autoritaarkorra juures juhtide kaadrite selektsioonil ja kasvatusel on veelgi suurem tähtsus kui sõjaväes. Esialgu komandeeriti

Venes selle „õige südame“ esindajaks isegi teaduslike asutuste juurde poliitilisi komissare, kes tõesti mitte „ei tarvitsenud väga targad olla“. Loomulikult ei suutnud selline puht-võhiklik vahelesegamine intelligentsi töösse häid tulemusi anda, samuti nagu politseilised keelud ja ettekirjutused, mille all diktatuurimaade teadus osalt praegugi veel ägab. Teiseks välisabinõuks oli, et hariduse, eriti kõrgema hariduse ja ametkohtade andmisel otsustavaks tehti sotsiaalse päritolu küsimus. Endisest aadlist, kodanlusest, kõrgemast intelligentsist ja samuti vaimulikest põlvnevaile tehti kõrgema hariduse saamine enam-vähem üldse võimatuks, kõnelemata kohtade saamisest. Põlvnemine kehalise töölise kodust aga tehti teatavaks „uue aadli“ eeltingimuseks. Sellega kindlasti toodi juhtkonda palju rohkem proletaarlikku meelsust, aga ühtlasi ka väga raskeid kasvatuslikke ülesandeid, ja „likvideeriti“ tähelepandav hulk üla- ja keskkihtide perekondades leiduvat andekust.

Tegelik elu näitas varsti, et siin ehk ainult põhisuund on õieti tabatud, selle ligemas teostamises aga palju vigu tehtud. Just usaldatava, andeka, kultuurilise juhtkonna puudus on olnud N. Liidu raskete sisekriiside peamisi põhjusi. See on sundinud senistes vaadetes paljugi revideerima, ja praegu näikse võrdlemisi suurt rõhku pandavat just sünnipäraselt andekate selekteerimisele. Aga et see ei ole nüüd kerge, ja et just intelligentsi kasvatus veel väga palju soovida jätab, sest kõnelevad paljud asjatundjad.

„Kolmas riik“ oma saksalises kokkuhoius lähtus oma rahvussotsialistliku juhtkonna kasvatuses sootuks teisest otsast, mitte niipalju sotsiaalsest miljööst kui bioloogiast, päriuslikest dispositsioonidest („Blut“) ja perekonna tervest, looduselähedasest elutundest, maalähedasest eluviisist („Boden“).

Ka siin on juhtkonna lähtekihina teataval määral eelistatud just kehalise töö tegijad, eriti talupojad. Aga ühtlasi püütakse ära kasutada kõigis

teisteski kihtides olevat andekust ja paljud endisest aadlistki on juba võrdlemisi väikese „ümberkasvatusega“ rakendatud rahvussotsialismi teenistusse. Kuidas see kõik mõjub selle juhtkonna (ja kogu liikumise) rahvalähedusele, on teine küsimus, aga igatahes näib ta vähemalt tehniliste jõudluste poolest funktsioneerivat võrdlemisi hästi. Muidugi on esialgselt võitlusvahendina fanaatiliseks puhutud usk bioloogilise „vere“ kõikvõlgusse järk-järgult pidanud taanduma ja juba mitu aastat oleme kuulnud seletust, et „aaria vere“ peatunnus polegi mõni bioloogiline rassijoon (mis ju nii segatud), vaid koguni mentaliteet, siis midagi üsna raskesti defineeritavat, nii et seda tegelikult samastatakse rahvussotsialistliku maailmavaatega ja juhkultusega. See on aga juba nii intellektuaalse pealeehituse laadi, et see vaevalt juba koos verega on vanemalt päritud, või seetõttu võimaldaks püstitada mingeid kindlamaid rassilisi selektsiooniprintsipe.

Meie demokraatliku juhtkonna selekteerimisel küllap on põhjust arvestada niihästi lähtemiljöö kui ka „vere“, s. o. päritud andekuse tegureid, kõigepealt aga isiku enda andekust ja vaimsust. On loomulik, et „rahva lapsed“ üldiselt kergemini võivad säilitada ühistunde laiade hulka-dega ja peale selle ka muidu on mitmeti tervema ja looduslähedasema elutundega kui rikka kodu lapsed. Igatahes oleks seepärast täiesti ekslik, kui ainult majandusliku kehvuse pärast ükski tõeline anne jääks ilma vastava koolihariduseta või seda saades „onude“ puudusel ilma kohata, nagu meil viimasel ajal juba sagedasti on juhtunud. Piisavaid toetusi võimalikult kõigile andekaile kehvadele, võimalikult ühesugused võistlustingimused kooli- ja edasipääsemisel ja kohtadesaamisel: see peaks olema meie hariduspoliitika juhtmõtteks palju rohkem kui viimasel ajal.

„Õige kodu“ — see on siis juhtkonna „õige südame“ üks tähtsamaid eeldusi. Ei ole enamasti soodus, kui see on liiga vaene, sest see kasvatab kergesti viha kogu oma sünnimiljöö vastu. Aga veel vähem soodus on kodu, mis rikas ja luksuslik, sest see rikub ja takistab ühiskondlikku ühtekuuluvust enamasti otse ülepääsematult. See on, miks rikas ei pääse „taevariiki“ kergemini kui kaamel läbi nõelasilmana

kitsa jalgvärava. On siis juba ka selt seisukohalt vajalik, et rikkused ei saaks kuhjuda üksikute kätte, kelle ja kelle laste „hinge“ nad sellega juba iseendast varem või hiljem hävitavad. Veelgi tähtsam on aga muidugi igas kodus valitsev vaim, mis ka jõukas kodus võib kasvatada elu lihtsust ja rahvalähedust ja kehvas — just vastupidist.

Õige kool peab jätkama õige kodu tööd samas rahvaläheduse suunas. Ühine rahvakool kõigile kihtidele peab jääma normiks. Ei tohi ka edaspidi tekkida eraldiseisvaid rikkaste koole, kuhu kõrge õpperaha ei lase pääseda vaesemaid.

Ainus, mis ehk võiks tulla küsimusse, kui pedagoogilised kaalutlused seda soovitavad, on teatav andekate kool, kuhu võetakse vastu väga tugeva selektsiooniga ainult kõige võimekamaid, kuhu aga õpperaha ja kulud ei tohi takistada pääsemast ka kehvil. Tarbe korral võivad andekate kooli aset täita ka keskkoolide juures asuvad algkooliklassid, aga ainult tingimusel, et neis ei tarvitse kehvemal maksta kooliraha.

On loomulik, et ka igas koolis kõigi abinõudega tuleb edendada sotsiaalse ja rahvusliku ühtekuuluvuse ja kollektiivtöö vaimu. Võiks tulla küsimusse ka iga õpilaskonna ligem kontakt mõne naabruses oleva suurema töötava rahva ühisasutusega, näit. maal mõni põllumeeste või maatööliste ühing või haridusselts, linnades mõne vabriku töölisühing või käsitööliste või haritlaste kutseühing või siis karskusselts, kaitseliidu osakond või muud sellesarnast. Sellel külas käies, mõningat abi või jõulukinke saades, selle tööle vahel ka ise kaasa aidates jne. harjuksid noored juba varakult kaasa elama ka vanemate ühiste elumurede ja ühisvõitlustega.

Suvepuhkuse ajal oleks väga oluline, et enam-vähem kõik õpilased pääseksid maale ja muidugi mitte kogu ajaks kuhugi suvituskoha logelema või tallu „saksa mängima“, vaid ka jõukohasele talutööle. Meie vanemad haritlased on seda enamasti kõik ka veel üliõpilasajal läbi teinud täies raskuses ja teavad, et see, kuigi vahel vastumeelne, sugugi „konti ei rikkunud“, vaid parajal määral tehtuna koguni väga hästi mõjus, füüsiliselt ja veel enam moraalselt. Ei oleks paha, kui eriti „andekate koolides“ ja üldse vanemate „linnavõsukeste“ jaoks sellist töösuvitust organiseeritaks isegi teatava sundusega, kui ei muud, siis kas või mõne skautliku või muu rühma ühisasavõtuga mõnest maa „hoogtööst“.

On loomulik, et ka vaba noorsooliikumist tuleb juhtida eriti neile aladele ja küsimustele, mis võimaldaksid ligemat kontakti rahva suurte, eluliste küsimustega. Nn. maanoorte ühingud on ses suhtes kahtlemata õigemal teel kui ÜENÜ osakonnad oma seni võrdlemisi ühekülgseks jäänud tantsu- ja jandikultuuriga. Kuid meil oleks vaja ka keskkooli- ja gümnaasiumõpilaste jaoks ülemaalisi ühinguid, mis sügavamalt kui skautlus kasvataksid ja harjutaksid rahvalähedase tööjuhi, s. o. algataja ning juhtija mentaliteeti.

3.

Õige ülikool, juhtiva haritlaskonna peamine kasvataja, peaks jätkama enam-vähem samu eelisloomustatud menetlusviise. Kuid eks ole ju meil otse veider iroonia kõnelda ülikoolist kui kasvatusasutisest, kuna ta ise variserliku näoga peseb oma käed sellest ülesandest puhtaks. Las Inglismaal ja Ameerikas, jah, töötavad sunduslikud kasvatuskolledžid ülikooli õppejõudude juhatusel, las Soomeski valvata maakondlike osakondade üle professorist inspektor, las moodsas Venes ja Saksas üliõpilane olla pressitud otse läbi mitme dressuuri, meie oleme vabad, meil peab sündima kõik iseendast. Meil loeb professor oma teadusesõnad kateedrikt maha, kas teda kuulab üks või üheksakümmend üliõpilast, mis need noored poisid ja tütarlapsed aga muidu teevad või elavad, kas ainult tuubivad oma külmas urkas või pummeldavad kümme aastat kuskil akadeemilises, s. o. linnamaksuta luksuslokaalis — see on ülikoolile ükskõik. Ja see on muidugi kõigile väga mugav: üks üldine kuldne vabadus ja trullallaa! Aga pärast virisevad kõik, et uus haritlaskond sobib veel vähem juhtima kui vana.

Siiski: ühes hiljutise suure ja — võib juba nüüd kindlasti öelda — luhtaläinud üliõpilaskonna reformiga loodi ju küll nn. vanematekogu, mille etteotsa peab

Exhibl. orig. Tart.

valitama keegi professor. Sellise asutise mõte iseendast on hea ja liikus juba varem ka teistes ringides. Aga sel puhul pidanuks iga üliõpilasühingu vanem olema ülikooli õppejõud, nende kogu juhtima kindla ideoloogiaga pedagoog ja pedagoogiline kolleegium, kogu asutisel olema aktiivne pedagoogiline ülesanne: uurida, võrrelda, aktiveerida ja tarbe korral resoluutselt reformeerida meie senist üliõpilaskasvatust. Kuid olnuks selge, mis selline riiklikust, rahvuslikust ja ühiskondlikust seisukohast lähtuv pedagoogiline kolleegium oleks otsustanud. Varem või hiljem ta otsus olnuks: üliõpilasühingud peavad olema kasvatusasutised, aga mitte kõrtsikonvendid, ergo: alkohol kõigist välja, balti joomatraditsioonid ja edvistavad välishilbukesed kolikambrisse, kõigi org-ide kogu kasvatuskava revideerimisele, reformeerimisele, aktiveerimisele. Võib-olla aga tulnuks ka kogu organiseerimislaadi muuta, nagu on soovitatud.

Nüüd aga meisterdatigi praegune vanematekogu, täiesti surnult sündinud asutis, nagu nüüd selgunud, lootusetult passiivne, ilma igasugu võimuta ja peaaegu ka ülesandeta. Või tuleb selleks arvata ainult kaasaaitamine teatavale võimutsevatele rindele Edustuses, kui see oma arvustajatega enam ise hakkama ei saa — ega alati ole võimalik oma valgustkartvaid mahhinatsioone arupärimiste eest päästa ka lihtsalt koosolekule ilmumata jäämisega, nagu möödunud tegevusaasta lõppedes? Kuid kas ei näi ju kogu see seadus sepitsetud olevat selleks, et igasugu knihvidega võimaldada täit ülevõimu just neile ringidele, kelle osaks näikse langenud siin maal kõiki vanu balti hääraditsioone säilitada, välja arvatud ainult saksa keel?

Seni kui ülikool üliõpilaskasvatusest täiesti eemal seisab, tuleb seda teha vabadel üliõpilasühinguil edasi omal algatusel. Ei ole siin ruumi sellest kõnelda kogu ulatuses, vaid peatuda ainult sel, mis võiks suurendada meie tulevase juhtkonna rahvaiähdust.

Sellesihiline suurem reformikavatsus, maakondlike üli-

õpilaskogude loomine on ebaõnnestunud. On soovitatud (A. Elango algulmainitud töös), et selle asemel ka praegused intiimühingud võtaksid oma hoole alla teatavate kihelkondade rahvahariduse jms. edendamise, umbes niisama nagu põhjamaadel. See on ehtus, mida tuleks tõsiselt kaaluda ja püüda rakendada. Ei oleks ehk raske aga ka talvel linnades sõlmida viljakaid sõpruslepinguid üliõpilasühingute ja teatavate hariduslike rahvaorganisatsioonide vahel, nagu seda on hariduseltsid, rahvaraamatukogud, karskusseltsid, ÜENÜ osakonnad, tööliste ja käsitööliste kutseühingud jne. Muidugi ei annaks palju välishiilgust, kui „konvent“, kes jahti peab eriti kõrgel kohal seisvaile vilistlastele ja välismaade „kõige nooblimate“ konventide sõpruslepinguile, äkki peaks oma sõbraks pidama ka mõnd autojuhtide, trüki- või ehitustööliste ametiühingut. Ei oleks nendega koos võimalik korraldada ka nii noobleid ühisjoominguid nagu välismaalastega (sellest sügavamale ju meil tavaline sõprusleping enamasti ei ulatu). Aga rahva elu ja hinge hädade ja vajaduste sügavamale tundmaõppimisele viiks see kindlasti paremini — ja ka lihtsa, vähenõudliku, rahvaga ühistundelise tööga harjumisele, mida tulevaselt juhilt oodatakse kahtlemata enam kui härratsevat kamandamist. Kes harjunud armastusega täitma oma ülesandeid ühiskondliku redeli alumisemal astmel, suudab seda õieti teha ka ülemisemal. Lihtsad ettekanded oma erialalt, õpiringide juhtimine, sõbralik külaskäik ja isiklikud läbirääkimised maailmavaatelistel, poliitilistel, kirjanduslikel või muil oma eriala teemadel — see ei oleks tõesti raske ja kindlasti mitte huvituseta lisaharrastus ka üliõpilastele, kui nad ainult tahavad minna kaugemale oma eksklusiivsest konvendipiirist. Olen omal ajal elanud Helsingis tuntud „Kalliola“ ühiselumajas, kus üliõpilased olid otse kohustatud mõningaile õpetusülesandeile ja mille (kristlik-sotsiaalne) vaim väga hästi sobis eriti töölisringides tehtava haridustööga. See oli huvitav ja tulemusrikas mõlemale poolele.

Muidugi, aktiivse üliõpilasühingu nooremad liikmed on ju ka nüüd kaunis rohkesti okupeeritud: koosolekud, refereaadid, spordiharjutused, laulu- ja tantsuharjutused, jne. Peale selle akadeemilised teaduslikud ühingud, hõimuklubi, karskusühing, kaitseliidud jne. Kõik see on ju ka hea ja aitab ühendusse elulisemate küsimustega kui ainult oma prestiiž ja väline lihvingu eest hoolitsemine + õllejooming või logelemine kohvikus. Aga praegu on aeg, kus ei ole enam küllalt ainult üksikute endakultuurist ja isegi mitte ainult kõrgemast vaimukultuurist, vaid on vaja ka tõsist rahvakultuuri. Sest muidu, võib-olla, ei taha see rahvas sellest akadeemilisest intelligentsist enam üldse midagi teada. Hiljutise rahvaliidumise paigutisest haritlasevihas võib, kes tahab, välja lugeda ähvardusi võib-olla kord veel tulevast palju radikaalsemast mässust kõigi viljatute härrasharitlaste ja nende juhtimise vastu.

Eriti tuleb ses suhtes palju enam tähelepanu pöörata just linnade ja alevite töölistkihtidele. Neid on senistes „rahvassekka mineku“ soovitusetes peagu üldse ignoreeritud, just nemad on aga alati olnud kõige „rahutumad“ ja kriitilisemad, seega ka uute ideede suhtes palju vastuvõtlikumad kui selle poolest ikka pisut passiivses patriarhaalsuses omaette edasi elav talurahvas. Just nende seas on uueaegse ajavaimu kiusatused ja raskused kõige suuremad nii moraalsel kui ka maailmavaatelisel alal, just nende seas on haritud jõudude abi ja koostööd kõige enam vaja. Aga ka nemad nõuavad, et see abi ei tuleks ainult härraste kamandamisena, vaid kasvaks vastastikuse mõistmise alusel.

Selleks mõistmiseks aga vajavad ligemat läbikäimist ja ehk ka ideoloogilist lisaharidust needki akadeemilised haritlased, kes talulastena juba maarahvaga on õige lähedases kontaktis. Eriti sotsiaalsed probleemid kipuvad ka viimastele jääma ikka liiga kaugeks — samuti nagu marksistliku ideoloogia all kasvanud linnatöölisele enamasti seda on rahvuslikud ja rahvuskultuurilised küsimused. Ometi peaks sisu-

liselt need kaks küsimustekompleksi üksteisega olema lahutamatus ühenduses, kuna meie väikerahva juures iga sotsiaalküsimus on ühtlasi ka tähtis rahvuslik küsimus ja ilma tugeva rahvusliku ühtehoiuta töölisliikumine juhib ka oma sotsiaalkultuuri äraandmisele. Et meil sellised vastuolud nende kahe ühtekuuluva ideoloogia vahel üldse on võinud tekkida, kõneleb juba iseendast meie intelligentsi rahvusluse pinnapealsusest ja puudulikust kontaktist akadeemilise intelligentsi ja töölikonna vahel. Ja suurem süü viimases langeb intelligentsile, sest tema kohus oleks olnud enne püüda astuda rahva laiade kihtide juurde või vähemalt endale õieti selgitada nende osa ja nende olukorra parandamise tähtsust meie riiklikus tervikus. Et viimasel aastakümnel sellesuunaline huvigi meie intelligentsis on vähenenud, on vist vastuvaidlematu — eriti juhtivamaile kohtadele trügivais ringides.

Kuid ka sellega tuleme ikka jälle tulevase haritlaskonna õige vaimu, õige tahte ja tahtesihtide, õige ideoloogilise kasvatuse ja õpetuse küsimuse juurde, ilma milleta „õige südagi“ vaevalt jaksab olla väga aktiivne. Ülikool kahjuks ei anna seda kaugeltki küllalt. Nagu demokraatlikes mais sageli, nii on ka meil ülikooli antud õpetus enamasti liiga eriteaduslik, oma tulemuste poolest liiga laialivalgud, liiga ainuvalitsevalt kausaalne ja analüütiline, ainult põhjusi uuriv, liiga vähe aga sünteetiline ja normatiivne, liiga vähe kokkuvõtlikke ülevaateid andev, arengusuundi ja arengusihte näitav, käesolevaid olukordi kriitiliselt valgustav. Muidugi, neid etteheiteid ei tohi väga üldistada, ja mõneski suhtes pole meie akadeemiline õpetus oma eluläheduselt järel, vaid ehk isegi ees teiste maade omast, aga see ei tähenda, et temagi juures ei leiduks puudusi, mida tuleks parandada eriti praegustes hädaolukordades. Nobeli laureaat prof. Carrel oma „Tundmatus inimeses“ peab meie aja kultuuri ja teaduse üldiseks nõrkuseks maailmavaatelistel sünteeside puudulikkust ja vähest rakendatavust tegeliku tervikelu paran-

damiseks. Carrel soovib selle vältimiseks mõnedel teadlastel spetsialiseeruda aastakümnete jooksul eri teadusaladel n.-õ. sünteeside tegijaiks ja asutada suuri instituute selle võimaldamiseks. Võib-olla tuleb meilgi kord asutada teiste akadeemiliste instituutide lisaks ka teatav maailmavaateline instituut, kus filosoofia, õigusteaduse, sotsioloogia, majandusteaduse, loodusteaduse kui ka teoloogia jt. ühistööga püütakse välja selgitada neid maailmavaatelisi põhialuseid, mis kõige enam vastavad praegusaja teadusele, elu igavestele vitaalseile ja eetilistele põhinormidele kui ka meie nüüdsele rahvuslikele elunõuetele ja millest lähtudes tuleks arendada ja hinnata kogu meie muud kultuuri ning juhtida meie noorsoo ja rahva kasvatust.

Isegi siis, kui jääks asutamata selline instituut, peaks selle ülesandeid hakkama täitma mõni teine asutis, mõni kultuurkoda või vaba ühing, kas või E. Üliõpilasseltside ja nende Vilistlaskogude liidud, kes süstemaatilisemalt jälgiks, uuriks ja aitaks juhtida meie rahva maailmavaatelist arengut. Igal juhul oleks vajalik, et sel alal ei jääks täiesti ilma juhatuseta ka ülikooli tulevane haritlaskond. Meie demokraatia praegune kriisiseisund nõuab vasturääkimatult, et vähemalt akadeemiline haritlane ei tohi jääda maailmavaatelistes ja poliitilistes küsimustes ainult passiivseks, ilmetuks massinimeseks või kujundaks oma vaateid ainult mingi kitsa kliike või õlleklubi massisugestiooni all. Eriti nõuded süstemaatilisema poliitilise hariduse järgi on viimaseil aastail läinud üha elavamaks. (Seda on nõudnud näit. peaaegu kõik eelmainitud sõnavõtjad.) On hakatud taipama, et just selle puudus oli peapõhjusti meie senise demokraatia kokkuvarisemises, ja et seda vajame enne kõike selle demokraatia uuestiehitamiseks. Kõnelemata sellest, et ainult sellise ideoloogilise ettevalmistusega jaksame läbi viia seda demokraatia kaitset igasugu diktatuuripüüete ja diktatuuriideoloogiatega vastu. Ettevalmistust selleks omakaitseks praegusel äärmiselt ohtlikul sõjaajal vajame vaimselt veel enam kui füüsiliselt.

Milline peaks siis olema see maailmavaatelise ja poliitilise hariduse minimaalne määr, n.-ö. õppekava, mille peaks läbi töötama iga demokraatse riigi teadlikum kodanik? Võime siin muidugi sellest anda ainult üsna lünkliku ja pealiskaudse visandi.

1) Kõigepealt kuulub selle maailmavaatelise hariduse mõistesse elu ja kultuuri üldiste sihtide tundmine. Mida õigupoolest vajavad inimesed elult? Mis on nende ihades väära ja õiget? Mida mõtleme õigupoolest sõnaga „kultuur“, mida sisaldab see inimliku ideaalide kogumõiste? Milline on selle õige väärtuste astmestus jne.? See väike sissejuhatus üldisse kultuurifilosoofiasse, väärtusteooriasse ja eetikasse ning nende käsitluses võimalikesse eri maailmavaatesse võib vahest tunduda teoreetilisena, kuid on ometi paratamatu kõigi teiste hinnangute baasina. Lühidais joontes võib kõige olulisema siin edasi anda juba mõne loenguga.

2) Teiseks kuulub sellesse haridusse rahvusliku ja ühiskondliku elu, selle koosseisu, vahekordade ja seaduste tundmine. Tehniliste, majanduslike, rahvuslike, poliitiliste, psühholoogiliste, usuliste jt. tegurite osa ühiskondlikus arengus ja ajalookäigus, eri voolud nende käsitluses, eri õpetused majanduslike häirete ja sotsiaalsete vastuolude vähendamiseks — need ja teised sotsioloogilised küsimused on vajalikud igaks ligemaks ühiskondlikuks orienteerumiseks.

3) Kolmandaks peaks nendega liituma ülevaade nüüdisaegseist poliitilisist peavooludest ja nende püüete tegelikust teostamisest eri mail, samuti ülevaade kodaniku kasvatuse põhimõistest ja ülesandeist, riigi nõuete ja üksikisiku vabaduse vahekorra-st jne. On loomulik, et siin selgitatakse eriti demokraatia ja sotsiaalse demokraatia olemust ja nende asetatud kohustusi igale üksikule ja riigile.

4) Neljandaks ja kõige olulisemaks on selles hariduses aga muidugi spetsiaalselt meie eesti ühiskondlike ja poliitiliste olude, arenguvõimaluste ja tööülesannete tundmine ning kaasaelamine nende päevaküsimustega. Selleks on vajalik ülevaade meie ajaloolisest arengust, meie riiklikust, rahvuslikust, majanduslikust, sotsiaalsest ja vaimukultuurilisest jne. olukorrast, ülevaade nende alade saavutustest ja võimalustest, siin esinevaist raskustest ja ülesandest. Vähemalt selline orienteeriv ülevaade oma riigi ja rahva elu tähtsamaist küsimustest taustana ning ligem spetsialiseerumine neisse oma erialal — alles see on, mis eraldab tõelise haritlase selle vanas heas mõttes lihtsalt „intellektuaalsest“, s. o. haritlas-käsitöolisest või ka poolharitlaslikust „poliitilisest kannuvalajast“. Alles selliselt ettevalmistatuna võib akadeemiline haritlane tõesti esineda rahva ideoloogilise valgustajana ja tarbe korral ka oma ümbruse poliitilise juhina.

Niisugused on isiku eetilise, sotsiaalse ja rahvusliku kasvatuse teoreetilised eeldused. Kas ei ole need siin pinnaliselt ja ehk lünklikult skitseeritud nõuded liiga suured ja rasked? Kõik sõltub sellest, kuidas neid käsitleda, osalt ka sellest, kuipalju seejuures saab tarvitada kirjandust. Tartu Ülikooli poolt nähtavasti osalt selles suunas mõeldud „publica“ loengud mõne aasta eest igatahes olid vist liiga üksikasjalised ja laialivalguvad ega leidnud sellepärast kuulajaid, kõnelemata sellest, et nende alusel ei nõutud mingeid eksameid. Ülalesitatud aineid käsitlev loengute või referaatide seeria äga ei tarvitseks tingimata võtta aega enam kui paar nädalatundi läbi ühe semestri, ja see poleks tõesti mitte väga suur lisakoormis kellelegi. Arvan, et poleks midagi ülepeäsmatut sellist „poliitika üldõpetuse“ loenguteseeriat liita kas või osaliselt sunduslike loengute kavasse, jättes pigem välja mõne riigikaitse õppuse aine. Viimast võib ju tarbe korral kiiresti järele õppida ka mõnel erikursusel, maailma-vaateline ja poliitiline põhiharidus aga on ka riigikaitse

seisukohalt palju viljakam, kuna ta mõju kogu rahva mentaliteedile võib olla püsiv. Kui diktatuurimaades oma ideoloogia süvendamiseks ja levitamiseks toimivad isegi oma spetsiaalsed ülikoolid ja akadeemiad, siis poleks palju, kui ka demokraatlik maa oma põhitõdesid levitaks vähemalt mõne loenguseeriaga. Või arvatakse tõesti, et demokraatial ei olegi oma maailmavaadet, et siin valitseb ainult kõigi sõda kõikide vastu ja kõik siiski edeneb hästi iseenesest?!

Kuid muidugi, nagu eelpuudutatud ideoloogilise kasvatuse instituudi, nii on ka sellise sundusliku või poolsundusliku õppeaine sissetoomine ülikooli mitte meie, vaid kõrgemate instantside otsustada. Samuti on veel küllalt küsitav, kas selline praeguste võimude poolt ametlikult sisseseatud õpetus vastabki küllaldaselt meie Eesti Üliõpilasseltside peres valitsevale demokraatlikule mentaliteedile. Nii tuleks esialgu siis seski suhtes kõigepealt jätkata EÜL-is juba mullu viljakalt alustatud omaabi — vastava õpiringi kujul. Võib-olla läheb korda selliste õpiringide ja kursuste korraldamist muuta isegi permanentseks. Võib-olla suudetakse ühise keskuse kaudu enam aktiveerida ja süstematiseerida ka eri seltsides peetavaid sellesuunalisi referaate ja vaidlusõhtuid? Vähemalt peaks olema võimalik iga üksikseltsi sellekohasest tööst ligemalt informeerida ka teisi.

EÜL-i ja EÜVL-i kultuurtoimkondadel avanevad siin suured ülesanded. Samuti peaks need asuma tööle rahvalikuma ideoloogilise kirjanduse soetamisele, üliõpilaste rakendamisele, rahvalikule kultuuri- ning sotsiaaltööle jne. Paljas tülitsemine korpide rindegas mõne esimehe isiku või paari paragrahvi pärast aga tüütav viimaks kõiki ja on õige viljatu. Mis kokku ei sobi, seda ei maksa ainult ühelt poolt sobitada, palju väärtuslikum on, et ükski liit omaette muutuks tõesti aktiivseks kultuuriteguriks, mitte ainult „omameeste“ „kambakraatia“, vaid kindla maailmavaate eestvõitlejaks. Ja võimalust mööda ka selle levitajaks ning teostajaks.

Selline ühine maailmavaateline baas seltsidel igatahes on olemas. Seda tähistab juba ka kõigi seltside poolt nii sageli kuuldud hüüdsõna, mis olnud siinsegi sõnavõtu teemaks. Rahvalähedane haritlane, oma rahva laiu töötavaid kihte teeniv haritlane, sellest üksi juba järgneb kogu programm. Ja selle üldiseks nimetajaks peaks olema: rahvuslik ja sotsiaalne demokraatia. Näigu oleviku taevast nii süngelt kuitahes — selle lipukirja päralt on tulevik. Tema pärast maksab võidelda.

Teesid.

1. Viimaseil aastail on koos üldiste klassivahede suurenemisega kasvanud ka meie haritlaskonna suure osa võõrdumine rahvast ja demokraatlikust kaasatöötamisest rahva laiade hulkade vajaduste rahuldamiseks. Ühelt poolt on mõjuvõimult kasvanud egoistliku karjerist-haritlase meelsus, teiselt poolt suurte haritlashulkade apoliitiline passiivsus.

2. Mõlemad hoiakud on ühte viisi hädaohtlikud eriti praegu ja veel tulevail raskeil katsumisaegadel, kus jaksame oma riiklik-rahvuslikku iseseisvust ja demokraatiat säilitada ainult siis, kui valitseb võimalikult lähedane kontakt ja üksmeel kõigi kihtide, eriti aga intelligentsi, töölistkonna ning talurahva vahel. Intelligentsi kasvav kodanlustumine ei tohi teda lasta unustada tema haridusega seotud kohustusi üldise rahvuskultuuri ja töötava rahva vastu.

3. Selline rahvalähedane haritlaskond ei sünni ega säili mitte iseendast, just ümberpöörduvalt, ja seda ei saavutata ka ainult juhusliku moraliseerimisega, vaid selleks on vaja süstemaatilist ja sihikindlat selgitus- ja kasvatustöö organiseerimist üle maa, eriti aga ülikooli ringides.

4. Ülikooli kohus ei ole anda mitte ainult eriteadmisi, vaid võimalust mõõda senisest enam soodustada ka meie kultuurilise ja ühiskondlik-poliitilise ideoloogia süvendamist

ja selle levitamist valmivasse haritlaskonda. Selleks oleks vaja peale muu korraldada vastavaid loenguseeriaid ja asutada vastav ideoloogilise kasvatuse instituut sellekohase eri teaduskondade vahelise ühistöö edendamiseks.

5. Ülikool peaks olema rohkem huvitatud ka üliõpilaskonventide kasvatuslikust tööst ja mõjust ning takistama selle arengut rahvast võõrdumise suunas. Konvendivanemaiks peaksid olema ainult ülikooli õppejõud, kes peaksid aktiivselt kaasa aitama, et konventide kasvatustöö areneks vastava pedagoogilise kolleegiumi poolt välja töötatud põhimõtete kohaselt.

6. Enne kõike aga peaksid üliõpilasseltsid ja nende vilistlaskogud moodustama endast aktiivse ja kindla demokraatliku maailmavaatega võitlusrinde, kes süstemaatiliselt hakkab edendama oma liikmete ühiskondlikku ning rahvuspoliitilist haridust ja neid juhib kavakindlamasse ühistöösse rahva laiade kihtidega ning nende organisatsioonidega.

Kultuuriküsimusi

Eesti Üliõpilaste Seltside Vilistlaskogude Liidu Kultuurtoimkonna
Toimetused

- Nr. 1. Hans Kruus: Eesti rahva kutsumusest ja rahvusterviklusest. 32 lk., hind 40 s.
- Nr. 2. Harri Moora: Demokraatia rahvusliku kandjõuna. 16 lk., hind 25 s.
- Nr. 3. August Annist: Rahvalähedane haritlaskond ja selle kasvatus. 24 lk., hind 30 s.

Piiratud arvul on saada ka eritrükki „Akadeemiast“

A. Annist: Uue ajastu alguses.

EESTI ÜLIÕPILASTE SELTSIDE VILISTLASKOGUDE
LIIDU KIRJASTUS

TARTUS, ÜLIKOOLI T. 15—3, TELEFON 33-49

Hind 30 s.